

TAIALA VAVE I LE

Faataatiaga faigofie e saunia ai lipoti mo le Tier 4

Manatua: E moomia le faaaogā o le Gagana Peretania po o le Te Reo Maori e tusia ai le lipoti o le faafoeina o galuega.

E tusa ma le avea ai ma auaunaga faameaalofa e tatau ona faaooina mai se faamatalaga faafoi faaletausaga ma se lipoti o le faafoeina o galuega o ausia ai tulaga faatonuina i le taimi nei e faia ai lipoti. E tatau ona tuuina mai i totonu o le ono masina talu mai le faaiuga o le tou tausaga faaletupe.

Ua saunia e le External Reporting Board se faataatiaga faigofie mo auaunaga faameaalofa i le vaega tier 4. E taua le faitau faatasi o le taiala lenei ma le faataatiaga ua saunia, o maua atu ai faamatalaga o faaupuga ma faataitaiga mo nisi o vaega autu.

Ua saunia le faataatiaga faigofie mo auaunaga faameaalofa i le vaega Tier 4. O mea nei atonu o tou umia:

- ▶ o se teugatupe e tasi i le faletupe;
- ▶ o ni punaoa tetele pe leai foi (o mea o tou umia e pei o taavale, fanua po o fale);
- ▶ o ni fuafuaga tetele pe leai foi (o tupe e toe totogi atu e pei o aitalafu i le faletupe); ma
- ▶ e lei faia nisi lava feuiaiga lavelave (e pei o tupe faameaalofa mo le fia tausaga po o faiga e pulea ai pisinisi).

O auaunaga faameaalofa o fia faaopoopo faamatalaga i lipoti ua latou saunia (pe afai na talosagaina e i latou na faatupeina) e mafai pea ona faaaogā le Tier 4 Reporting Template e tuuina mai ai faamatalaga o fia faailoa mai.

Talu ai ua faapuupuu le faataatiaga faigofie mo le saunia o lipoti faatusa i le faataatiaga mo le saunia o se lipoti atoatoa, o lea ua matou aumaia vaega autu mai le Tier 4 Guide e te faitau i ai mo lou silafia. Afai e i ai se mea e te le o malamalama ai, tagai i le taiala atoatoa mo se fesoasoani.

Mataupu

- ▶ Faamatalaga o Lisiti ma Tupe Totogi
- ▶ Faamatalaga o Punaoa ma Fuafuaga
- ▶ Feuiaiga o tupe ma paaga e fesootai

Faamatalaga o Lisiti ma Tupe Totogi

O le auga faavae o le Faamatalaga Tau Lisiti ma Tupe Totogi o le lipotia o tupe uma na maua (lisiti) ma na totogi (tupe totogi) e le tou auunaga faameaalofa mo meafai uma i le vaitaimi atoa o le tausaga faaletupe. E faailoa foi i le faamatalaga le aofaiga o tupe na umia e le tou auunaga faameaalofa i le amataga ma le faaiuga o le tausaga faaletupe.

O se isi auala e faafaigofie ai ona malamalama i le itu lea o faamatalaga o lisiti ma tupe totogi o se aotelega o faamatalaga o tupe i le faletupe mo le tausaga.

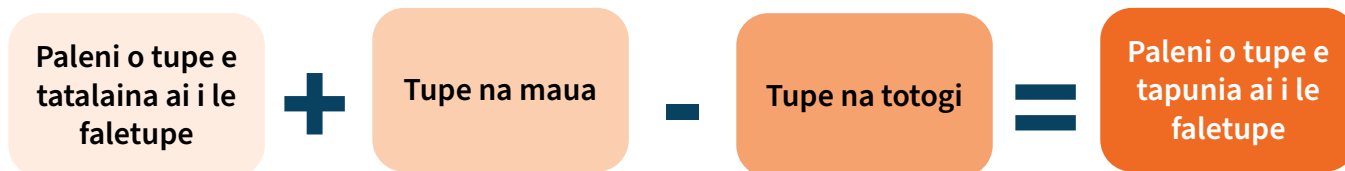
E moomia i le tou auunaga faameaalofa ona faavasega lisiti ma tupe totogi i faavasegana o ta'ua i lalo.

Faavasegana	Faamatalaga	Faaitaiga
Lisiti Fafoega o Galuega		
Foai faameaalofa, sailiga tupe ma isi lisiti e tutusa ma tulaga nei	<p>Ia aofia ai i le vaega lea le aofaiga atoa o tupe na maua atu mai tupe faameaalofa ma foai faameaalofa/koha e lei maua atu mai oloa po o auunaga na saunia. Silasila i faamatalaga faaopopo i le itulau 20.</p> <p>E lē o aofia i le vaega lea foai faameaalofa na fai e sui o la outou auunaga faameaalofa (pe afai e lesitala sui auai). E faamaumauina faamatalaga nei i le isi faavasegana o sosoo ai.</p> <p>Mo lisiti o sailiga tupe, ia aofia ai le aofaiga atoa o soo se tupe na maua atu mai sailiga tupe.</p>	<p>- Foai faameaalofa: O tupe na foai faameaalofa atu e se faalapopotoga o lagolagoina tou galuega, ma isi.</p> <p>- Lisiti o sailiga tupe: Aisiga faaletausaga, bingo/taaloga matematega, keke faafaleaiga, sosisi faatau atu, lulu, taumafataga sailiga tupe, sailiga tupe, oloa faatau atu, fesoasoani tupe mai kamupani o lagolagoina, faatasiga taaloga ma isi.</p>
Totogifuapau, lesitala ma isi lisiti mai sui auai	Afai e lesitala le auai ai i le tou auunaga faameaalofa, ia aofia ai i le vaega lenei le aofaiga atoa na maua atu mai sui auai.	Totogifuapau sui auai, totogifuapau e lesitala ai, foai faameaalofa/koha ma tupe mai sailiga tupe mai sui auai, po o tupe na maua atu mai sui auai mo oloa po o auunaga na saunia.
Lisiti mai le faatauina atu o oloa po o le saunia o auunaga	O le aofaiga atoa o tupe na maua atu mai le faatauina atu o oloa po o le saunia o auunaga.	<p>- Tupe maua mai nofoa e tietie ai tamaiti i taavale o totogi le faaaoagā.</p> <p>- Tupe faameaalofa ua faakonekarate mo le faataunuuna o oloa po o auunaga.</p>
Tupe tului mai teugatupe i le faletupe ma isi tupe maua o faafaigaluegaina	Aofaiga atoa o tupe o faafaigaluegaina e le tou auunaga faameaalofa.	Tupe tului mai faletupe po o tufatufaga mai tupe o faafaigaluegaina.
O isi lisiti	<p>O le aofaiga atoa o isi tupe na maua.</p> <p>Afai o lesitala le tou auunaga faameaalofa mo se GST ma o faamatalaga o lo o e tusia i le vaega lenei e lē o aofia ai GST, e moomia ona tou faamauina le aofaiga o le GST o totoe mai lafoga ua uma ona totogi.</p>	O se vaega tele o le inisia na totogi atu, tupe totogi i tagata e umia se punaoa, GST (pe afai e lesitala mo le GST ma o faamauina faamatalaga e lē o aofia ai le GST).

Vaega	Faamatalaga	Faataitaiga
Tupe Totogi Faafoeina o Galuega		
Tupe faaalu mo sailiga tupe	Aofaiga atoa na totogi mo le faatupega o sailiga tupe.	<i>Tupe totogi ai le faaaogā o se fale, faalauiloa ma faasalalauaga faalauiloa, koha mo meafaigaluega na faaaogā, faatupega o faailoga, totogifuapau po o komisi na totogi i isi paaga na fesoasoani i sailiga tupe, faatupega o sosisi na faatau atu (sosisi, sosi, falaoa ma isi).</i>
Tupe totogi atu i le afaigaluega ma tagata galulue tauofo	Afai tou te faafaigaluegaina se afaigaluega po o tagata galulue tauofo, tusi le aofai atoa o tupe totogi atu uma e fesootai i le vaega lea.	<i>Totogi maua faaletausaga ma totogi faaitula e aofa ai afaigaluega faavaitaimi, konekarate mo galuega lautele, totogi e talimasineia ai sui o komiti, PAYE, KiwiSaver, ACC levies, aoaoga tau tomai mo le afaigaluega ma atinaega tau tomai, sailiga o le afaigaluega.</i>
Tupe totogi atu e fesootai i le saunia o oloa po o auaunaga	Aofaiga atoa o tupe totogi atu e fesootai i le saunia o oloa po o auaunaga e le tou auaunaga faameaalofa.	<i>Punaoa faafaigaluega (totogi ma totogi, totogi pulega faalotoifale, eletise, telefoni), tupe faaalu IT (komepiuta), inisiua, galuega faaleleia, galuega tausii, api ma peni, kopi laupepa, lomiga, tupe faaalu mo le lafoga o meli, tupe faaalu polokalame faatekonolosi, faamamāina o le fale.</i>
Tupe faameaalofa ma foai faameaalofa na totogi	Afai e faia se vaevaega o fesoasoani tupe o maua e le tou auaunaga faameaalofa e auala atu i tupe faameaalofa po o foai faameaalofa, tusi le aofaiga atoa i le avanoa lea.	<i>Tupe faameaalofa na totogi, sikolasipi na totogi, foai faameaalofa na fai, saofaga na fai, o isi faameaalofa na foai atu.</i>
O isi mea na totogi	O le aofaiga atoa o isi tupe na tou totogia e lē fetau i faavasegana o ta'ua i luga.	<i>Tupe tului, totogifuapau mo le faafoeina o se lesitala, totogifuapau mo suega faasuetusi, totogifuapau faletupe.</i>

Faapaleni au Faamatalaga o Lisiti ma Tupe Totogi

E tatau ona atagia i le Faamatalaga o Lisiti ma Tupe Totogi feuaiga i teugatupe i le faletupe mo le tausaga a le tou auunaga faameaalofa. O le paleni o tatalaina ai le teugatupe a le tou auunaga faameaalofa faaopoopo i ai ma lisiti ua toesea ai tupe totogi ma e tatau ona totoe ai le paleni ua tapunia ai le tou teugatupe i le faletupe.

Ua matou saunia se Faataitaiga i lalo:

Statement of Receipts and Payments			
For the Year Ended:			
31 December 2020			
		Current Year	Last Year
Operating Receipts			
Donations, fundraising and grants		70	110
Fees and other receipts from members		200	300
Receipts from selling goods or providing services		-	130
Bank account interest and other investment income		5	10
Other receipts		0	-
Total Operating Receipts	Money received	275	550
Operating Payments			
Fundraising costs		50	50
Payments to employees and volunteers		-	-
Payments related to providing goods or services		75	100
Grants and donations paid		100	-
Other payments		150	150
Total Operating Payments	Money paid	375	300
Operating surplus/(deficit) for the year		- 100	150
Plus opening total of all bank accounts and cash on hand	Opening bank balance	350	200
Closing total of all bank account balances and cash on hand	Closing bank balance	250	350

Faamatalaga o Punaoa ma Fuafuaga

O le auga faavae o le Faamatalaga o Punaoa ma Fuafuaga e saunia ai se faataatiaga ootoo o punaoa tetele ma tupe tetele e totogi atu e le tou auaunaga faameaalofa i le faaiuga o le tausaga faaletausaga.

O le ā le uiga o le “tetele”?

Na o punaoa ma fuafuaga **tetele** e moomia ona e faamaumuina.

O le faaupuga **tetele** o se faaupuga tau tupe e moomia ai ona tou faaeteete i le faaaogāina. E ta’ua le tetele o se punaoa po o se fuafuaga pe afai o aofia pe e lē o aofia mai le tou lipoti o le faafoeina o galuega ma e ono suia ai se malamalamaaga atoa o se tasi i la outou auaunaga faameaalofa. O tulaga **‘tetele’** e ese ma le tasi auaunaga faameaalofa i le isi. Mo se faataitaiga o se mea tele i se auaunaga faameaalofa laitiiti ae e lē o se mea tele i se auaunaga faameaalofa tele.

O ā Punaoa ma Fuafuaga?

O punaoa e faasino lea i mea o nofo aitalafu ai la outou auaunaga faameaalofa ma o lo o tau totogi pea. O fuafuaga o tuutuuga na faia ma isi ma tupe o nofo aitalafu ai le auaunaga faameaalofa i le faaiuga o le tausaga faaletausaga.

Faatulagana	Ituaiga	Faataitaiga
Punaoa	Teugatupe i le Faletupe ma tinoitupe	<i>Teugatupe o Tupe Faaaogā, Tupe Faasaoina.</i>
	Tupe o umia mo isi	<i>Afai o tou galulue faapaaga ma se isi faalapotopotoga i se poloketi o fai faatasi ma o lena tou te umia fesoasoani tupe.</i>
	Tupe o nofo aitalafu ai i le kamupani	<i>Lisiti o mea e lei totogia, tului ua tataua ona totogi, tupe faameaalofa na poloai e totogi atu ae e lei faia lava, GST e toe totogi atu.</i>
	Punaoa vaaia	<i>Fanua ma fale, taavale afi, komepiuta, polokalame faatekonolosi, meafale, meafaigaluega i le ofisa, oloa faaputu/aofaiga.</i>
	Tupe teu faafaigaluega	<i>Sea, noataga, ma isi.</i>
Fuafuaga	Tupe e mafai e le kamupani ona totogi	<i>Tupe totogi mautotogi, tupe totogi i pulega faalotoifale, tupe mo punaoa faafaigaluega, totogi itula ma tupe maua faaletausaga, aitalafu i le IRD, tului e totogi, tupe faameaalofa e mafai e le tou auaunaga faameaalofa ona totogi na tou taliaina ae lei totogia, nonogatupe e totogi.</i>
	O isi fuafuaga	<i>Lisi po o mautotogi na tou talia o le a tou totogi atu, tupe totogi mo nonogatupe po o tupe faameaalofa, tinoitupe na maua mo se faatasiga o fia faia.</i>
	Faamalumalu	<i>E mafai ona avea se auaunaga faameaalofa ma faamalumaluga mo se nonogatupe</i>

Feuiaiga tau pisinisi ma paaga fesootai

E moomia i le tulaga faatonuina i le Vaega Tier 4 auaunaga faameaalofa e lipotia feuiaiga tau pisinisi ma paaga fesootai. O le uiga o feuiaiga tau pisinisi ma paaga fesootai o le faaliliuina atu o tupe, oloa po o auaunaga mai le auaunaga faameaalofa i isi e fesootai vavalalata ma e malosi tulaga latou te aiaina ai le auaunaga faameaalofa.

O ai paaga fesootai?

O paaga fesootai o tagata po o faalapotopotoga, e aofia ai:

- ▶ tagata e malosi tulaga latou te aiaina ai faaiuga faataatia ma tulaga tau tupe a le auaunaga faameaalofa (sui o le malo, sui o le komiti, taitai), ma aiga vavalalata o sui (e pei o matua, toalua, uso, po o fanau);
- ▶ o isi faalapotopotoga e matuai malosi le tulaga e aiaina ai le auaunaga faameaalofa (mo se faataitaiga, o se faalapotopotoga e tofia se tasi o sui o le vaega tau pulega a la outou auaunaga faameaalofa).

E lē amanaiaina tagata e malosi tulaga e aiaina ai pe afai na o galuega faafoeina i aso taitasi o aofia ai ma e lē aofia i faaiuga faataatia po o tulaga tau tupe.

O ā feuiaiga tau pisinisi ma paaga fesootai?

O le uiga o feuiaiga tau pisinisi ma paaga fesootai o le faaliliuina atu o tupe, oloa po o punaoa mai le auaunaga faameaalofa i le paaga fesootai. E tatau ona e lipotia galuega faatino na faia faatasi ma se paaga tou te fesootai e:

- ▶ **tetele** i la outou auaunaga faameaalofa (tulaga moni po o aogā tau tupe); po o le
- ▶ e lē o faia i luga o tuutuuga masani ma aiaiga (mo se faataitaiga, tau pau po o oloa na foai fua atu, po o auaunaga na faapau le tau po o auaunaga na tauofo).

Faataitaiga o feuiaiga ma paaga fesootai

Faamatala le paaga e fesootai	Faamatala tupe na faagaioia	Tausaga nei	Tausaga ua tea
O Hemi Tamihaua o se sui o le vaega tau pulega ma e umia foi le ABC Training Ltd.	O le ABC Training Limited na faamalumu i le polokalame aoaoga tau tomai fou na faia mo le auaunaga faameaalofa.	\$2,000	\$0